

and the world outlook, this is one of the most important and most common spheres of human spiritual culture. In this aspect it should be emphasized that in contemporary conditions of building of Ukraine, our state pursues a policy aimed at harmonization of relations between the state, religion and the church, the state policy of non-interference of the state with the internal affairs of religious organizations, promoting establishment of relations of mutual religious and world outlook tolerance, respect between citizens practicing a religion.

Key words: *society, state, Christian religion, church, dialectics, right, policy, spirituality, morality, law.*

Стаття надійшла 29 червня 2017 р.

УДК 340.12

У. О. Цмоць

ЮРИДИЧНА ГЕРМЕНЕВТИКА: АНТРОПОЛОГІЧНА СКЛАДОВА

Здійснено наукову розвідку антропологічного підґрунтя філософсько-правового феномену юридичної герменевтики. Зауважено на взаємозв'язку та взаємовпливі юридичної антропології й юридичної герменевтики. Досліджено роль та вплив антропологічної складової особистості тлумача на інтерпретацію правових текстів і застосування правових норм.

Ключові слова: *юридична антропологія, право, антиномія, юридична герменевтика, герменевтика.*

Постановка проблеми. Розглядаючи юридичну суперечку, часто простежуємо ситуацію, коли кожна із сторін, що протистоять, може логічно і з правового погляду правильно обґрунтувати корисне для неї рішення, яке водночас суперечить протилежному, теж викладеному в межах прийнятої парадигми, тобто є так звана антиномія. Назагал право і складається з антиномій. Спостерігаємо конфлікт факту і норми, індивідуального і колективного, публічного та приватного. Найяскравіші приклади антиномій простежуємо у міжнародному праві, коли маємо конфлікт принципів і цінностей, скажімо принцип територіальної цілісності вступає у конфлікт із правом народів на самовизначення, або принцип невтручання у внутрішні справи держав – з принципом дотримання прав людини і громадянина згідно з міжнародними загальноновизнаними правовими актами (Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція про захист прав людини і практика Європейського суду з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та полі-

тичні права, практика Комітету ООН з прав людини, Принципи і керівні настанови ООН), неадекватність дійсності сформованих уявлень другорядної – пасивної ролі особистості у правовій детермінації, що нібито визначається низкою соціальних чинників, принцип суверенітету держав – з принципом рівності держав тощо. Шляхи вирішення правових колізій є різними, один із них – використання засобів юридичної герменевтики (зокрема діалектичний синтез антиномій права) для тлумачення норм юридичних актів. Іноді саме такий інструментарій може допомогти уникненню подвійного сенсу правових документів. Водночас герменевтична інтерпретація, розкриваючи зміст, зокрема внутрішній, різних текстів, є засобом філософського пізнання. Через текст виявляється мета, задум автора, його духовний світ, світо розуміння, соціокультурне тло його діяльності [1, с. 21]. І, оскільки людина ніколи не може стояти над правом, поза правом та бути неупередженою, розглянемо антропологічне підґрунтя філософсько-правового феномену юридичної герменевтики.

Стан дослідження. Антропологічний підхід до дослідження права є у працях Г. Самнера-Мена, І. Бахофена, Дж. Фрезера, Л. Моргана, Ф. Енгельса, Г. Поста (XIX ст.), а згодом у дослідженнях Ф. Боаса, Д. Леві-Строса, Б. Малиновського, М. Гравітца, Р. Пента, Л. Поспісила, Е. Хоубела (XX ст.).

Юридичній антропології, її концептуальній основі, місцезнаходженню у системі юридичних наук присвячені наукові дослідження В. Бочарова, А. Венгерова, В. Графського, А. Калініна, Ж. Карбоньє, А. Ковлера, А. Козловського, С. Максимова, В. Нерсесянца, Ю. Оборотова, П. Рабіновича, Н. Рулана, І. Честнова та ін.

Комплексний підхід до індивідуальності людини входив до сфери інтересів не лише філософів та філософів права, а й психологів. Зокрема психолог Б. Ананьєв проводив наукові дослідження у галузі людинознавства. Наслідком близькості антропології та соціології стало виникнення соціальної антропології, дослідження якої охоплюють вивчення людини через повсякденні відносини в конкретному соціальному й культурному середовищі в історичній ретроспективі та у поточний момент. Серед відомих учених-соціологів, які здійснювали наукові розробки у цій галузі, є П. Сорокін, Ю. Волков, І. Мостова, С. Фролов, В. Ковальов.

Герменевтику як філософсько-теоретичну основу гуманітарних наук загалом та історії зокрема досліджували Ф. Шляйермахер, Л. фон Ранке, Й. Дройзен, К. Савіньї. Г. Шпет аналізував проблеми інтерпретації текстів, відстоюючи однозначність їх тлумачення. Результати його наукових досліджень наведені у праці «Герменевтика та її проблеми».

Німецький теолог і філософ Ф. Шлейєрмахер визнавав перевагу герменевтики як методу тлумачення релігійних текстів, а інший дослідник герменевтики німецький учений В. Дільтей уважав її методологічною основою для всіх гуманітарних наук із можливістю подальшої трансформації у філософію. Класиком герменевтики вважають Г.-Г. Гадамера, який визнавав існування єдиної герменевтики для всіх наук та галузей духовної сфери суспільного життя, об'єднавши у ній практику, життя, слово та діалог. На його думку, основним завданням герменевтики є розуміння «чуда розуміння», назвавши цю науку філософією розуміння.

Метою статті є здійснення наукової розвідки ролі та впливу антропологічної складової особистості тлумача правових текстів у правозастосовній практиці.

Виклад основних положень. Загалом коло інтересів сучасної філософії (за всієї різноманітності) становлять насамперед антропологічні проблеми. Філософія займається людинознавством [1, с. 12]. Окрім філософії, є комплекс наук, з усіма засобами та методами, характерними й особливими для кожної з них, які досліджували так звану «проблему людини». Спеціальні дисципліни різнобічно вивчають матеріально-структурні, функціональні та системні особливості індивіда. Структуруючи людинознавство, деякі вчені (Б. Ананьєв) серед наук, які вивчають людину, виокремлюють науки: про вид, людство, людину як індивіда, людину як суб'єкт діяльності, людину як індивідуальність. Водночас фундаментальні основи людинознавства ґрунтуються, власне, на науках про вид та людство. Однією з перших дисциплін, яка досліджує людину як вид, є антропологія. А розвиток суспільства й окремі його сторони (наука про людство), зокрема (історія, археологія, економіка, політика) студіюють юридичні науки. Водночас антропологія є багатоаспектною та містить сукупність наукових дисциплін, які вивчають людину як інтегральну цілісність. Власне, з позиції антропології людина є «біосоціокультурною» цілісністю, а створені нею продукти (і матеріальні, і інтелектуальні) є спільним результатом її характерних особливостей і впливу оточення. З огляду на те, яку сторону особистості людини досліджують, виокремлюють: фізичну (біологічну), історичну, культурну (соціальну), психокультурну антропологію, антропологічну лінгвістику тощо. Вважається, що соціальна антропологія є витком юридичної, оскільки остання сформувалася на стику різних гуманітарних дисциплін (філософії, соціології, історії, тієї ж антропології). За Н. Руландом, юридична антропологія досліджує, власне, юридичний аспект поведінки у різних суспільствах, унеможливаючи ізолюваність права від загальної

культурної та соціальної систем [2, с. 9]. Водночас право розглядається як соціальне явище. Сучасна юридична антропологія виявляє певний дуалізм, одночасно будучи прикладною та фундаментальною наукою. Як фундаментальна наука вона вивчає правовий процес як явище, а як прикладна – намагається впливати на цей процес, враховуючи власну людиноцентристськість.

Юридична антропологія відіграє важливу роль у розвитку юриспруденції, загальної теорії соціології або галузевих юридичних дисциплін. Також вона посідає вагоме місце у системі юридичної освіти. У науково-прикладному плані вона необхідна для законодавця під час проведення антропологічної експертизи законопроектів і всього законодавства. У менших масштабах юридико-антропологічні дані використовує судова практика. Антропологія права відіграє важливу роль під час вирішення проблем міжнародно-правового захисту людини і суспільства загалом [3].

Антропологічний підхід до правових категорій дає змогу розглядати людину як інтегративну цілісність і забезпечити врахування в юридичній практиці суб'єктивності й індивідуальності особистості як учасника життєдіяльності, взаємодії цієї особистості з оточенням і широким колом пов'язаних із цим соціальних явищ. Зрештою, на нашу думку, саме антропологічна складова (особа тлумача норми права) є визначальною під час інтерпретації правових текстів. Адже нині визначальним під час процесу правозастосування є особистість особи, яка безпосередньо тлумачить та надалі застосовує наявні норми права. Процес розуміння не є однозначним. Труднощі в розумінні певного матеріалу можуть бути спричинені історичними традиціями й особливостями логічного підходу до цього матеріалу. Водночас особа може виходити з позицій практичного інтересу і свідомо, і неусвідомлено, вибираючи з інформаційного комплексу фактів ті, які видаються їй необхідними. І, власне, ця неусвідомленість дій визначається моральними засадами особи, її мисленням, закладеними принципами і відчуттям справедливості тощо. Тому вважаємо, що вплив зазначених особливостей особистості правника на правозастосовний процес іноді може зробити останній достатньо непередбачуваним.

Загальноприйнятим є твердження, що юридична антропологія є в основі юридичної герменевтики, оскільки зрозуміти і тлумачити право можна тільки, беручи до уваги певний образ і уявлення про людину. Водночас постулатом є і те, що юридична герменевтика за своєю суттю – антропологічна й антропоцентрична, оскільки розуміння права є саморозуміння суспільства та людини.

Юридична герменевтика виникла у філософській герменевтиці. А філософська герменевтика як мистецтво традиційного тлумачення текстів нині є значно ширшою науковою дисципліною, залучаючи до процесу тлумачення досягнення та здобутки суміжних наук (мовознавства, психології тощо). Так, за Г.-Г. Гадамером, не можна не визнати, що історик права й юрист-практик вирішують різні завдання: перший – умоглядне, а другий – практичне. Водночас розуміння права виявляється в діяльності обох. Чому ж тоді розуміння правового сенсу закону в одного може бути іншим, ніж у іншого? [4, с. 38–43].

Серед відповідей на це запитання одним із основних, на нашу думку, є вплив антропологічної складової особистості тлумача норми права на конкретний результат правозастосовного процесу (це зазначалося). Водночас зазначений вплив виник не нині й не як реакція на теперішню глобалізовану ситуацію у світі, а має історичну ретроспективу. Так, наприклад, відомий дослідник юридичної антропології Н. Рулан висловлювався щодо герменевтичної складової африканського права: «Юридичні правила, породжені міфами, і звичаї можуть для кращого свого застосування вимагати тлумачення. Зазвичай в якості тлумачів виступають імениті члени суспільства і старійшини, які повинні найчастіше при врегулюванні конфліктів нагадувати фундаментальні правила або виводити їх з спостережуваної манери поведінки» [5, с. 59].

Г.-Г. Гадамер визнає, що «розуміння тексту є невіддільним від саморозуміння інтерпретатора». А «інтерпретаційний результат, на пошуки якого спрямоване зусилля суб'єкта, визначається герменевтичною силою дослідника, який фактично об'єктивує свою духовність у цьому акті пізнання. Як наслідок, питання про зміст завжди відкрите, його доводиться вирішувати щоразу заново, відповідно до конкретної ситуації, яку вирішує людина» [6, с. 44]. Розглянемо процес тлумачення якогось аутентичного тексту. Спершу інтерпретатор начебто розуміє фрази, але потім вважає, що це не так, оскільки контекст інтерпретації виявився неаутентичним. Так постає завдання реконструкції тих підґрунть, на основі яких текст був би зрозумілий як по-своєму раціональний. Водночас підстави оцінюються з позицій того, що тлумач вважає раціональним і моральним. Інтерпретатор повинен виконувати законодавчі, виконавчі й одночасно критичні функції.

Як антропологічні особливості тлумача норми права можуть впливати на результат? Зазначимо, що прагнемо розглянути варіант, за якого виключаємо упередженість і заздалегідь прогнозований інтерпретатором результат. Розглянемо лише особистість. Джерело знань є за межами свідомості людини. Остання за своєю природою

та глибинною суттю прагне отримати ці знання (згадаймо Сократа: «Немає нічого сильнішого за знання, воно завжди і в усьому пересилує і задоволення та інше» та Арістотеля: «Всі люди від природи схильні до знань»). Під час отримання знань відбувається становлення та розвиток особистості. Розширюються межі свідомості людини. Неможливо отримати нові знання, не зрозумівши значення попередніх. Тут, на нашу думку, потрібно згадати про суб'єктивізм, характерний людині. Людина незавжди готова отримувати всі знання. Вона діє вибірково та неусвідомлено обирає ті з них, які видаються їй необхідними у певний життєвий період. Сфера знань є егоцентрично структурованою, а процес пізнання виявляє доволі чітко спрямований напрям свого розвитку. Водночас, згідно з твердженнями філософів, зокрема І. Канта, «ніяке знання не передує досвіду, воно завжди починається з досвіду». Навколишні предмети, впливаючи на людину, одночасно міксують уявлення про них, їх пізнання людиною, порівняння з іншими, враження про них, встановлення зв'язків подібних між собою або, навпаки, розділяючи неподібних. Так формується досвід, який поєднує в собі зміст попереднього та новонабутого знання. Досвід же як комплекс усього, що відбувається з людиною в її житті й що вона усвідомлює, своєю чергою, є індивідуальним. З огляду на власний досвід, кожна особистість переосмислює, інтерпретує та використовує набуті знання на свою користь. Схема інтерпретації «полягає в тріаді розуміння (неявне усвідомлення для себе), тлумачення (внутрішнє обмірковування-пояснення отриманих результатів), застосування (впровадження у досвід і практику встановлених даних про об'єкт)» [6, с. 44]. Водночас, на нашу думку, під час «неявного усвідомлення для себе» власне й є найвідчутнішим вплив внутрішніх переконань інтерпретатора, моральних засад, закладених під час формування його особистості, духовності, його відчуття справедливості, власного сумління і гідності, застосування характерного лише йому «морального кодексу». Далі в процес інтерпретації включаються набутий досвід та вплив оточення. Згодом свій вплив надає притаманний людям егоцентризму. Тобто особиста зацікавленість і її мотивація демонструють прямо пропорційну залежність від ступеня наближеності-віддаленості речей в її оточенні. Що ближче є об'єкт (матеріальний або духовний) у фізичному, родинному, майновому, духовному чи культурному плані, то більша в ньому зацікавленість, то сильніший мотив залучення цього об'єкта до людської діяльності. І, навпаки, що інтенсивніше об'єкт рухається у зворотному напрямі від зазначених відносин, то інтерес є слабшим і шансів на залучення менше. У сферу життєдіяльності індивіда фактично виявляються залучені лише деякі найактуаль-

ніші для нього об'єкти його найближчого оточення. Отже, зважаючи на антропологічні особливості суб'єктів правового процесу, можна отримати конфлікт інтерпретацій правових текстів і, як наслідок, згадувані антиномії.

Висновки. Герменевтика як наука може існувати та розвиватися лише там, де визнається свобода інтерпретації. Своєю чергою, множинність інтерпретацій передбачає наявність достатньої кількості юридично (коли йдеться про юридичну герменевтику) грамотних і здатних до подальшого навчання та розвитку суб'єктів правозастосовної діяльності.

Антропологічна складова виявляється в особливій формі інтерпретації, спрямованої на усвідомлену або неусвідомлену підтримку інтересів ближчого до тлумача об'єкта. А конфлікт інтерпретацій ґрунтується на множинності суб'єктів інтерпретації з їх різними інтересами та світоглядними установками. Будь-яка модель тлумачення, яка допускає виявлення єдиного правильного сенсу, необхідного для вирішення практичних цілей, завжди буде лише окремим випадком стосовно іншої моделі, яка допускає смислову множинність. Водночас суперечність між цими моделями пояснюється наявністю власне антропологічної складової інтерпретатора. У межах герменевтичної моделі сенс є насамперед предметом творчої роботи інтерпретатора.

---

1. Філософія: підручник / за заг. ред. М. І. Горлача, В. Г. Кременя, В. К. Рибалка. – Х.: Консум, 2000. – 672 с.

2. Рулан Н. Юридическая антропология: учебник для вузов / Н. Рулан; перевод с франц.; ответственный редактор С. Нерсисянц. – М.: НОРМА, 2000. – 310 с.

3. Завальнюк В. В. Роль юридичної антропології у сучасному правовому розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/1518/92/>

4. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: основы философской герменевтики / Х.-Г. Гадамер. – М.: Прогресс, 1988. – 699 с.

5. Юридична герменевтика і методологія права. Проблеми філософії права. – 2003. – Т. 1. – С. 59.

6. Тлумачення правових норм: навч. посібник / І. Ю. Настасяк. – Львів: ЛьвДУВС, 2009. – 336 с.

Цмоць У. А. Юридическая герменевтика: антропологическая составляющая

Приводится научное исследование антропологической основы философско-правового феномена юридической герменевтики. Акцентируется внимание на взаимосвязи и взаимовлиянии юридической антропологии и юридичес-

кой герменевтики. Исследуется роль и влияние антропологической составляющей личности интерпретатора на интерпретацию правовых текстов и применение правовых норм.

Ключевые слова: юридическая антропология, право, антиномия, юридическая герменевтика, герменевтика.

Tsmots U. O. Legal hermeneutics: antropological composition

The article deals with the scientific research of the anthropological foundation of the philosophical and juridical phenomenon of legal hermeneutics. At the same time, attention is focused on the interconnection and mutual influence of legal anthropology and legal hermeneutics. The attention is focused on the anthropological foundation of the philosophical and legal phenomenon of legal hermeneutics.

It is noted that anthropology is one of the first disciplines that explores person as a species. Law sciences study the development of society and its various aspects among others. At the same time, anthropology itself is multifaceted and multilayered and contains a set of scientific disciplines that study human beings as an integral integrity. Modern legal anthropology is both an applied and fundamental science. As a fundamental science, it studies the legal process as a phenomenon, and as an applied one, it tries to influence this process.

Anthropological approach to legal categories allows one to consider a person as an integrative integrity and to ensure that in legal practice the subjectivity and individuality of the individual as a participant of life, the interaction of this person with the environment and a wide range of social phenomena associated with it are taken into account in the legal practice. Legal anthropology is the basis of legal hermeneutics, because one way or another to understand and interpret law can only be taken into account a certain image and the idea of a person. Given the anthropological peculiarities of the subjects of the legal process, one can obtain a conflict of interpretation of legal texts.

Hermeneutics as a science can exist and develop only where freedom of interpretation is recognized.

Anthropological component is manifested in a special form of interpretation, aimed at conscious or unconscious support of interests closer to the interpreter of the object. And the conflict of interpretation is based on the plurality of subjects of interpretation. Any model of interpretation will always be only an isolated case with respect to another model that allows semantic plurality. The contradiction between these models is explained by the presence of the anthropological component of the interpreter. In this case, within the framework of the hermeneutic model, the meaning is not taken in the finished form of the legal text, but is the subject of the creative work of the interpreter.

Key words: legal anthropology, law, antinomy, legal hermeneutics, hermeneutics.

Стаття надійшла 28 серпня 2017 р.